

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็ก มีจุดมุ่งหมายในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กผู้กระทำผิดให้สามารถกลับตัวเป็นพลเมืองดียิ่งกว่าการลงโทษให้สาสมกับความผิดที่กระทำ โดยให้ศาลเยาวชนและครอบครัวมีดุลพินิจในการเลือกใช้มาตรการที่เหมาะสมในการปฏิบัติต่อเด็กผู้กระทำผิดแต่ละบุคคล อันจะเป็นการเอื้อประโยชน์ต่อการแก้ไขฟื้นฟูให้มากที่สุด ซึ่งมาตรการทางกฎหมายในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กผู้กระทำผิดของประเทศไทย ดังเช่น พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2534 และประมวลกฎหมายอาญา ได้ให้รัฐเข้ารับภาระหน้าที่ทั้งหมดในการแทรกแซงเด็กผู้กระทำผิดเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม และในขณะเดียวกัน เพื่อดำเนินการแก้ไขฟื้นฟูเด็กผู้กระทำผิดให้กลับตนเป็นคนดี จะเห็นได้จากการใช้วิธีการคุมประพฤติและการส่งเด็กเข้าสถานฝึกอบรมเป็นมาตรการสำคัญในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กผู้กระทำผิด ซึ่งถึงแม้ว่ามาตรการดังกล่าวจะเป็นวิธีการแก้ไขให้เด็กผู้กระทำผิดได้มีโอกาสปรับปรุงพฤติกรรม โดยเด็กยังคงอยู่กับครอบครัวและชุมชนก็ตาม แต่มาตรการดังกล่าวอาจเป็นมาตรการที่หย่อนเกินไปสำหรับเด็กผู้กระทำผิดบางคน ซึ่งอาจทำให้ไม่สามารถแก้ไขฟื้นฟูได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร รวมทั้งมาตรการดังกล่าวไม่ได้เปิดโอกาสให้ชุมชน ครอบครัวของเด็ก และผู้เสียหาย ผู้ซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมที่จะให้ประโยชน์สูงสุดแก่เด็กและเยาวชนที่จะได้เรียนรู้เข้าใจตนเอง และปรับปรุงตัวหรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตัวเองเสียใหม่ให้เป็นพลเมืองที่ดีของสังคม ได้แสดงความคิดเห็นหรือมีบทบาทในการร่วมวางแผนกับรัฐในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กผู้กระทำผิด

นอกจากนี้ การกระทำผิดของเด็กมีสาเหตุและปัจจัยมาจากสภาพแวดล้อมรอบตัวเด็ก อันได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ของเด็กเอง รวมทั้งผู้เสียหายอาจเป็นผู้ก่อให้เกิดเด็กผู้กระทำผิด ซึ่งเด็กเหล่านั้นยังมีวุฒิภาวะไม่เพียงพอในการตัดสินใจหรือคิดไตร่ตรองได้เองว่า การกระทำเช่นใดเป็นความผิด และการนำตัวเด็กเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ทำให้เด็กต้องถูกควบคุมตัวอยู่ในสถานพินิจและมีประวัติการกระทำผิด โดยที่มิได้มีการแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรมเด็กผู้กระทำผิดอย่างจริงจังแต่อย่างใด ดังนั้น สภาพแวดล้อมรอบตัวเด็ก ซึ่งเป็นผู้ก่อให้เกิดเด็กผู้กระทำผิด อันได้แก่ ชุมชน ครอบครัว รวมทั้งผู้เสียหาย จึงต้องเข้ามาร่วมกันแก้ไขปัญหาลูกด้วย

ในปัจจุบัน ได้มีแนวคิดที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแก้ไขเด็กมากขึ้น จะเห็นได้จากการมีอาสาสมัครในชุมชน สถาบันในท้องถิ่น หรือทรัพยากรอื่นๆ ในชุมชน ได้แก่ โรงเรียน วัด มูลนิธิ

เข้ามาช่วยแก้ไขฟื้นฟูเด็ก โดยเฉพาะเด็กที่กระทำผิดเป็นครั้งแรก หรือในคดีไม่รุนแรง ซึ่งไม่สมควรเข้าสู่สถานพินิจ เพราะอาจได้รับการถ่ายทอดพฤติกรรมการกระทำผิดจากเด็กอื่นที่ถูกควบคุมตัวอยู่ด้วยกันได้ ดังนั้น สมควรที่จะต้องมีการใช้สภาพแวดล้อมของชุมชนให้เป็นประโยชน์ต่อกระบวนการแก้ไขฟื้นฟู ดังเช่น การจัดให้มีการดูแลเด็กโดยการหาที่พักอาศัย ให้การศึกษา อบรม การฝึกอาชีพ การจ้างงาน เพื่อช่วยให้เด็กเหล่านั้นมีบทบาทที่จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมต่อไป¹ ส่วนการใช้สถานฝึกอบรมแบบปิด ให้เป็นภาระหน้าที่ของสถานพินิจและคุ้มครองเด็กที่จะทำการดูแลแก้ไขเด็กที่กระทำผิดในคดีที่รุนแรง โดยอาศัยกระบวนการพิเศษทางสังคมวิทยา จิตวิทยา และพฤติกรรมศาสตร์ อันเป็นการสนับสนุนการใช้มาตรการจำกัดจำนวนเด็กไม่ให้เข้าสู่สถานฝึกอบรมแบบปิดให้มากที่สุด²

นอกจากนี้ ยังมีโครงการในการที่จะให้ผู้กระทำผิดกับผู้เสียหายมาเจรจาตกลงชดเชยความเสียหายกัน เพื่อที่จะยุติข้อพิพาทที่เกิดขึ้นและยุติการดำเนินคดีอาญาต่อไป โครงการดังกล่าวทำให้ผู้เสียหาย ได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจปัญหาการกระทำผิดของเด็กร่วมกับชุมชนมากขึ้นด้วย ซึ่งผู้เสียหายจะได้รับการชดเชยความเสียหายซึ่งอาจเป็นตัวเงิน รวมทั้งการทำงานบริการสังคม (community service) ที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบของการกระทำผิดนั้น อาจเป็นการทำงานบริการให้แก่ผู้เสียหายเอง หรืออาจเป็นการทำงานบริการให้แก่สังคม ซึ่งผู้เสียหาย และชุมชนที่ได้รับผลกระทบก็จะรู้สึกดีขึ้น เพราะได้มีโอกาสพูดคุย แสดงความรู้สึกให้เด็กกระทำผิดได้รับรู้ว่า ฝ่ายผู้เสียหายได้รับผลกระทบอย่างไร ความสัมพันธ์ที่สูญเสียไปเนื่องจากการกระทำผิดของเด็กก็จะได้รับการฟื้นฟูให้กลับคืนมาเท่าที่จะทำได้ โดยถือเป็นสมานฉันท์ระหว่างผู้กระทำผิดกับผู้เสียหาย กระบวนการฟื้นฟูดังกล่าว เรียกว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์*

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มองว่า ปัญหาอาชญากรรมนั้นไม่ใช่เรื่องที่กระทำต่อ "รัฐ" กระทบต่อความสงบเรียบร้อยของรัฐเท่านั้น แต่เป็นเรื่องที่กระทบต่อ "ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล" ระหว่าง "ผู้กระทำความผิด" "ผู้เสียหาย" และ "ชุมชน" ที่อาชญากรรมเกิดขึ้น ดังนั้นภายใต้แนวคิดนี้ ทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรม ไม่ว่าจะเป็นผู้กระทำความผิด ผู้เสียหายหรือชุมชน ควร

¹ ฎกฏแห่งกรุงปักกิ่งข้อ 24.1 และ 25.1

² ฎกฏแห่งกรุงปักกิ่งข้อ 19

* คำว่า "Restorative Justice" หรือ "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์" เป็นคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในสังคมโลก โดยสหประชาชาติ ได้เสนอให้ใช้คำนี้ในการประชุม UN Expert Meeting on Restorative Justice ที่รัฐบาลแคนาดาจัดขึ้นเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 หมายถึง "การอำนวยความสะดวกยุติธรรมที่ต้องการทำให้ทุกฝ่ายซึ่งได้รับผลกระทบจากอาชญากรรม ได้กลับคืนสู่สภาพดีเช่นเดิม อันเป็นการสร้าง "ความสัมพันธ์" เป็นเป้าหมายสุดท้าย

จะมีส่วนและมีบทบาทร่วมกันในการเข้ามาแก้ไขปัญหาเพื่อที่จะสร้างสรรค์ความสันติสุข แล้วก็นำความสมานฉันท์กลับคืนสู่ชุมชนอีกครั้งหนึ่ง³

ในต่างประเทศ เช่น นิวซีแลนด์ แคนาดา สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย อังกฤษ เบลเยียม และสวีเดนได้นำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็ก เพื่อหลีกเลี่ยงเบี่ยงเบนเด็กไม่ให้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมโดยไม่จำเป็น โดยนำมาใช้ในคดีที่เด็กได้กระทำความผิดเป็นครั้งแรก หรือเป็นความผิดเล็กน้อย ไม่รุนแรง อัตราโทษไม่สูง ทำให้อัตราการกระทำความผิดซ้ำของเด็กลดลง ประหยัดงบประมาณในการดำเนินคดี ช่วยลดปริมาณคดีที่จะเข้าสู่ศาลเยาวชน เสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของพ่อแม่และเด็ก ผู้เสียหายได้รับการเยียวยาชดเชยความเสียหายและให้อภัยเด็ก มีความเข้าใจเด็กมากขึ้น รวมทั้งทำให้ชุมชนมีทัศนคติที่ดีต่อเด็กและพร้อมที่ยอมรับให้เด็กกลับคืนสู่สังคม ความยุติธรรมแนวนี้จึงจะสามารถยุติปัญหาอาชญากรรมในเด็กและเยาวชน ไม่ว่าจะเป็นการลดอัตราการเกิดอาชญากรรม การยับยั้งอาชญากรรม การตัดโอกาสในการกระทำความผิดของเด็กและเยาวชน ตลอดจนเป็นการเชื่อมต่ออุดมการณ์ฟื้นฟูบำบัดแก้ไขเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดได้มากกว่าระบบงานยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนปกติทั่วไป⁴

นอกจากนี้ สหประชาชาติได้ลงมติรับรองหลักการพื้นฐานว่าด้วยวิธีการใช้โปรแกรมความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในคดีอาญา (Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters)⁵ ให้เป็นแนวทางที่ประเทศต่างๆ สามารถนำไปปรับใช้เพื่อเสริมข้อบกพร่องที่มีอยู่ในกระบวนการยุติธรรมหลัก และด้วยเหตุที่รูปแบบของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้พัฒนามาจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งมีพื้นฐานของปรัชญาและความเชื่อที่ต่างกัน การนำมาใช้ จึงต้องปรับให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมนั้นๆ

ดังนั้น ในการศึกษาถึงมาตรการทางกฎหมายในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำความผิด ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาลักษณะและแนวคิดของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เพื่อนำมาใช้เป็นมาตรการในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำความผิดของประเทศไทย โดยเสนอรูปแบบของการประชุมความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ 4 รูปแบบ ได้แก่ การไกล่เกลี่ยระหว่างผู้เสียหายกับผู้กระทำความผิด (victim offender mediation) การ

³ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, "ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ หลักการและแนวคิด," ใน รพี 45 (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, 2545), หน้า 106.

⁴ เดชา สังขวรรณ, "ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็ก," ใน กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย, กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2545), หน้า 115.

⁵ UN. Doc. E/CN.15/2002/14.

ประชุมกลุ่มครอบครัว (family group conferencing) การพิจารณาแบบล้อมวง (circle sentencing) และคณะกรรมการฟื้นฟูชุมชน (community reparative boards) ซึ่งรูปแบบดังกล่าว มีหลักการผลักดันเด็กไม่ให้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมและแก้ไขฟื้นฟูให้เด็กสามารถกลับไปใช้ชีวิตในสังคม ชุมชนเดิมได้ด้วยดี รวมทั้งผู้เสียหายจะได้รับการชดเชยและมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนการแก้ไขช่วยเหลือเด็กที่กระทำผิด อันจะช่วยให้ทุกฝ่ายในสังคมได้มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

(1) เพื่อศึกษาถึงแนวคิดเกี่ยวกับการกระทำผิดของเด็กและการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิด ตลอดจนวิเคราะห์กฎหมายหรือบทบัญญัติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องที่ใช้บังคับอยู่ในประเทศไทย

(2) เพื่อศึกษาถึงบทบาทของชุมชน ผู้กระทำผิดและผู้เสียหาย รวมทั้งครอบครัวของผู้กระทำผิด ในการมีส่วนร่วมกับภาครัฐในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิด รวมทั้งอุปสรรคสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิด

(3) เพื่อศึกษาถึงแนวคิดและหลักการของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ รวมทั้งลักษณะและรูปแบบของการประชุมความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในการนำมาใช้ในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิด ทั้ง 4 รูปแบบ ได้แก่ การไกล่เกลี่ยระหว่างผู้เสียหายกับผู้กระทำผิด (victim offender mediation) การประชุมกลุ่มครอบครัว (family group conferencing) การพิจารณาแบบล้อมวง (circle sentencing) และคณะกรรมการฟื้นฟูชุมชน (community reparative boards) และมาตรการทางกฎหมายในการนำความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิด

(4) เพื่อแสวงหาแนวทางการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ให้เหมาะสมต่อการส่งเสริมให้ชุมชน ผู้กระทำผิด และผู้เสียหายร่วมมือกันในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิดให้กลับตัวเป็นคนดี และสามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างปกติสุข สอดคล้องกับหลักการของอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก และหลักสากลในเรื่องสิทธิเด็กอื่นๆ

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

กระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กในปัจจุบัน ยังขาดมาตรการที่เพียงพอในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิด ดังนั้น หากมีมาตรการทางกฎหมายในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิดโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้กระทำผิด และผู้เสียหาย โดยนำหลักการและแนวคิดของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาปรับใช้ จะทำให้เด็กสำนึกและแสดงความรับผิดชอบในการกระทำของตน รวมทั้งช่วยแก้ไขฟื้นฟูให้เด็กสามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างปกติสุขโดยไม่หวนกลับมากระทำผิดซ้ำอีก

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ จะเป็นการศึกษาถึงปัญหาการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิดและมาตรการทางกฎหมายในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิดของไทย โดยคำว่า "เด็กกระทำผิด" ที่ปรากฏอยู่ในทุกแห่งของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ หมายความว่ารวมถึงเยาวชนที่กระทำผิดด้วย รวมทั้งศึกษาถึงแนวคิดและหลักสากลที่เกี่ยวกับการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิด ตลอดจนแนวคิดและหลักการสำคัญในเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยเสนอรูปแบบของการประชุมความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ 4 รูปแบบ ได้แก่ การไกล่เกลี่ยระหว่างผู้เสียหายกับผู้กระทำผิด (victim offender mediation) การประชุมกลุ่มครอบครัว (family group conferencing) การพิจารณาแบบล้อมวง (circle sentencing) และคณะกรรมการฟื้นฟูชุมชน (community reparative boards) เพื่อนำมาใช้เป็นมาตรการเสริมเพื่อแก้ปัญหาการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิดของประเทศไทย และทำการศึกษาวิเคราะห์ถึงบทบาทของ ชุมชนผู้กระทำผิด และผู้เสียหาย รวมทั้งครอบครัวของผู้กระทำผิดในการมีส่วนร่วมแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิดกับภาครัฐ รวมทั้งเสนอมาตรการต่างๆ ที่ใช้ในต่างประเทศ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายของไทยต่อไป

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

- (1) ทำให้ทราบถึงที่มาและแนวคิดพื้นฐาน ในการคุ้มครองสิทธิเด็กและการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิด หรือกรอบวัตถุประสงค์ของหลักสากลหรือมาตรฐานระหว่างประเทศต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
- (2) ทำให้ทราบถึงบทบาทของชุมชน ผู้กระทำผิด และผู้เสียหาย รวมทั้งครอบครัวของผู้กระทำผิด ในการมีส่วนร่วมกับภาครัฐในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิด ตลอดจนอำนาจหน้าที่หรือบทบาทของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมที่เกี่ยวข้อง
- (3) ทำให้ทราบแนวทางปฏิบัติของหลักสากล ตลอดจน กฎหมายหรือมาตรการในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิดของต่างประเทศ เพื่อนำผลของการศึกษามาปรับปรุงกฎหมายภายใน ต่อไป
- (4) ทำให้ทราบถึงแนวทางการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวกับการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิดในประเทศไทย และแนวทางหรือนโยบายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขฟื้นฟูเด็กกระทำผิดอย่างมีประสิทธิภาพ
- (5) หากนำแนวคิดและหลักการของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็ก จะทำให้เด็กได้รับการบำบัดแก้ไขฟื้นฟูที่แท้จริง โดยไม่กลับไปกระทำผิดซ้ำอีก รวมทั้งผู้เสียหายได้รับการเยียวยา และชุมชนเกิดความสันติสุข

1.6 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยเป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลจาก อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กและหลักสากลอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิเด็กและการแก้ไขฟื้นฟูเด็ก กระทำผิด กฎหมายของต่างประเทศ ตลอดจนกฎหมายภายใน อันได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ประมวลกฎหมายอาญา พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธี พิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2534 พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 หลัก กฎหมายและระเบียบปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หนังสือ ตำราวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อ ที่ทำการวิจัย บทความทางวิชาการ รายงานการวิจัย รายงานการสัมมนาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง